

Pluralist
Normativeness and
Socio-juridical
Alternatives

PLURALISM NORMATIV ȘI ALTERNATIVE SOCIO-JURIDICE

DOINA BALAHUR

Starting from a crime-case example which, in the vision of the author, shows the passivity of the people vis-à-vis crime in the streets, this paper presents new types of approaching delinquency correction. Recent interdisciplinary studies have shown that people respect law due to the legitimacy and objectiveness of authorities, rather than because they fear the punishment. The role of the communities in diminishing delinquency and the concept of "restitutive justice", etc. are some of the matters discussed in this article. In the final part, the author shortly presents some of the changes intended in the Romanian criminal justice system.

Este cineva acolo?! Mă aude cineva?!

Studentul: „Eu am avut de prezentat speța X din dosarul cu nr. din data de 1999: Victima: Nume și prenume: XX; Vîrsta: 21 de ani; Studentă la anul III, domiciliată în Raportul medico-legal: moartea victimei s-a datorat multiplelor plăgi prin înțepare care au atins organele vitale; ele au fost provocate de un cuțit cu lamă de Locul faptei: centrul orașului Z, în jurul orei 12, piața Y, supra-aglomerată la acel moment al zilei.

Descrierea faptelor: Agresorul s-a repezit asupra victimei, „a lovit-o de mai multe ori...da, a țipat de câteva ori după ajutor, apoi nu s-a mai auzit nimic; nimeni n-a intervenit....ce să-i faci, păcat de ea sărăcuța... așa tinără...cum să te pui cu ăștia...zici mersi că nu ești tu în locul ei, întorci spatele, te îndepărtezi în fugă și alungi cu un gest nervos chiar și amintirea” – este consemnat în dosar, în declarația unui martor ocular care se afla la cca un metru de locul faptei, printre mulți alți trecători....

Agresorul WX, vîrsta 34 ani, domiciliu ..., comuna,fără ocupație, fără antecedente penale, venise la oraș să facă rost de bani, „prin orice mijloace” – se consemnează în declarația în care-și recunoaște fapta....pe victimă nu o cunoștea.....mobilul faptei...?

Încadrare juridică: omor calificat, art. 175, lit. i, pedeapsa – închisoare de la 15 la 25 de ani și interzicerea unor drepturi...

...întîi m-am gândit la Dumnezeu... apoi m-am gândit la om, la oameni... m-am gândit la toți care erau atunci aproape și ar fi putut opri mîna care s-a ridicat și s-a aplecat nestîngherită, de aștepta ori, ca să semene moartea... de parcă dintr-o dată între ei a apărut (sau era acolo de mult) un deșert.....

În doctrina penală și în Dreptul internațional al drepturilor omului se admite că infracțiunea de omor se poate comite și prin inacțiune, atunci când nu ajuti pe cineva a cărui viață este în pericol, deși puteai să o faci.

Literatura drepturilor omului mai ridică o problemă, respectiv cine este adevărata victimă!? Infracții sunt de multe ori oameni de lîngă noi, care din diferite motive ce nu țin numai de ei, au fost marginalizați, discriminați, excluși etc. Infracțiunea este răspunsul lor la acest dezinteres manifest al comunității față de soarta celor mai puțin norocoși, șomeri, oameni fără adăpost, fără nume, fără nici o identitate etc. Nu este sub nici o formă vorba de o încercare de exonerare de răspundere pentru faptele antisociale comise, ci de un semnal de alarmă. El atrage atenția asupra existenței, în orice astfel de gest, a unei culpe comunitare.

Pe de altă parte, reacția față de actele antisociale de gravitatea infracțiunii readuce în discuție o mai veche dilemă a sistemelor și politicilor penale: *ce ar trebui să prevaleze: securitatea personală și comunitară, inclusiv drepturile victimei, (și în consecință, pedepsele ar trebui înălsprite, și eventual, așa cum pretind diferite voci și la noi, ar trebui reintrodusă pedeapsa cu moartea) drepturile infractorului la o nouă șansă de reabilitare și reinserție comunitară, ori eventual un echilibru între toți actorii sociali implicați, în diferite grade, în cîmpul social al unei infracțiuni – victimă, comunitate, agresor?*

Aceste întrebări și dileme comportă, așa cum este bine știut, o varietate de răspunsuri pe care le vom expune și noi

pe scurt în această intervenție. Ele nu pot fi însă separate de viața grupurilor și comunităților, de mutațiile – nelipsite, uneori, de efecte perverse – intervenite la acest nivel sub impactul globalizării, al declinului unor valori tradiționale etc. Ele nu pot fi înțelese în afara evenimentelor care au produs schimbări majore la nivelul *dispoziției spre asociere* – a societății civile – la nivelul „atitudinii și conștiinței morale care transformă interdependența de facto dintre persoane și grupuri într-o legătură conștientă de responsabilitate mutuală.”¹

La început a fost grija: Două povești despre om și vocația sa asociațională²

Rabbi J. Sacks (1997) identifica proiectul societății civile pornind de la două imagini diferite pe care le avem asupra omului: „*omul ca animal politic*” și „*omul ca animal social*”. Fiecare dintre aceste imagini „*spun două povești diferite despre condiția umană*”. Ambele povești sunt adevărate, consideră Sacks, dar trimit la aspecte diferite ale vieții noastre colective și dau naștere la instituții diferite. „*Omul ca animal politic creează instituțiile societății politice* – state, guverne, și sisteme politice. *Omul ca animal social creează instituțiile societății civile* – familii, comunități, asociații voluntare și tradiții morale.”³ În opinia autorului citat, anii '90 au devenit o perioadă extrem de interesată în relația dintre cele două.

După Sacks, rădăcinile celor două imagini ale omului se regăsesc în vechile texte biblice ebraice. Prima afirmație biblică asupra condiției umane ar fi consacrarea „*individului ca individ*”, deoarece orice ființă omenească este în „*imaginea lui Dumnezeu*”. Dar a doua relatare despre condiția umană se referă la *incompletitudinea individului ca individ* – „*nu este bine pentru om să fie singur*” (Geneza).

Originea celor două imagini se află în Biblie, însă implicațiile lor sunt foarte diferite.

Ele au generat nu numai două povești diferite asupra omului, dar și teme, explicații diferite ale „nevoii de a trece de la supărătoarea stare de izolare la una de asociere tolerabilă”: *contractul social* (social contract) și *angajamentul social* (social covenant).

Povestea contractului social – singura și cea mai influentă poveste pe care o spune civilizația occidentală de trei sute de ani, observă Sacks – în forma sa cea mai cunoscută este în Leviathan-ul lui Thomas Hobbes. După Hobbes, ceea ce motivează indivizii să se unească în asociații este teama de violență și moarte. Unii dintre noi sunt mai puternici decât alții, dar nici unul dintre noi nu este atât de puternic încât să fie invulnerabil la atac. De aceea este în interesul fiecăruia dintre noi, ca o precondiție minimală pentru pace și securitate, să cedăm unele puteri pe care le deținem ca indivizi unei autorități superioare care va elabora legi și le va garanta. Astfel ia naștere „marele Leviathan”, al Statului, și astfel se naște societatea politică – depozitarul central al puterii necesare realizării ordinii sociale.

O altă poveste – crede Sacks – deși are, așa cum am văzut, același punct de plecare vorbește despre un set diferit de teme. Raportate la tradiția biblică ele s-ar referi la remediile izolării omului. Deoarece „nu este bine pentru bărbat să fie singur” Dumnezeu crează femeia. Legat de acest episod, textul biblic – notează Sacks – are unele nuanțe care prin traducere, s-au pierdut. „Pînă în acest moment, omul a fost numit *adam*, adică om-ca-parte-a naturii (adam-adamah, „respectiv, ceea ce este luat din pământ”). Acum, pentru prima oară, omul este numit om-ca-persoană (*ish*) și el trebuie să pronunțe întîi numele celui alt pentru a-l putea afla pe al său. El trebuie să spună „tu” înainte de a ști să spună „eu”. *Relația precede astfel identitatea.*” (R.J.Sacks, 1997, p.14)⁴

Natura acestei prime legături nu este însă de tipul contractului hobbsian, între doi atomi sociali care-și urmăresc propriile lor interese. Ea este – în termenii folosiți de Biblie – un angajament, o legătură bazată pe iubire, pe identitate,

deoarece femeia este parte din „cine sunt eu”. Același tip de legătură se extinde și asupra familiei lărgite, precum și asupra străinilor, observă Sacks. Ea se întemeiază pe identificarea emoțională specifică relațiilor dintre soți, dintre părinți și copii. Din această perspectivă, ceea ce unește societatea nu este un contract, ci un angajament (*covenant*). Diferența dintre ele ar fi următoarea: „părțile pot denunța un contract, atunci când acesta nu le mai servește interesele; angajamentul însă le unește, și, probabil, în mod deosebit în situațiile dificile, deoarece el nu se bazează pe interes, ci mai degrabă pe loialitate și fidelitate” (R.Sacks, 1997).⁵

Contractul social este menținut prin amenințarea forțelor exterioare ale Leviathan-ul sau Statului. *Un angajament*, dimpotrivă, este menținut printr-un sentiment interiorizat al identității, rudeniei, loialității, obligației, datoriei, responsabilității și reciprocității. *Contractul social*, conchide Sacks, dă naștere Statului și instrumentelor sale – guverne, partide – și rezolvării mediate a conflictelor. *Angajamentul* dă naștere unor instituții total diferite – familii, comunități și asociații voluntare. *Ele reprezintă baza societății civile* (R. Sacks, 1997)⁶.

Există, deci, două povești despre asocierea oamenilor. Una povestită de clasicii filosofiei politice, alta de marile texte religioase. „Ambele, subliniază Sacks, reprezintă adevăruri esențiale pentru condiția umană și ambele trebuie să fie spuse dacă politica dorește să rămînă o întreprindere morală. Dar, ele nu sunt spuse, tot timpul, cu aceeași forță sau convingere. Asta ne conduce la un al treilea act al spectacolului social contemporan, deoarece ultimele două secole au înregistrat instituționalizarea progresivă a societății politice și dezinstituționalizarea progresivă a societății civile” (R.J.Sacks, 1997)⁷.

În timp însă a devenit predominantă doar o singură poveste, observă Sacks, cea hobbsiană, care ne vede ca atomi individuali, motivați doar de interese proprii și legați doar prin relații de tip contractual. „Am început să folosim po-

vestea hobbsiană pentru a explica nu numai relațiile politice și economice, dar chiar și instituțiile civile; vorbim astfel din ce în ce mai mult despre căsătorie în termeni de contract, de relația dintre părinți și copii în aceeași termeni convenționali, de comunități doar ca grupuri de interes" (R. J. Sacks, 1997).⁸

Pluralismul normativ și alternative socio-juridice

Atitudinea și respectul acordat normei juridice

Motivația pentru respectul acordat legilor și deciziilor pronunțate de instanțe a constituit una dintre temele de stringență actualitate ale cercetării socio-juridice. Modelele explicative tradiționale, structurate în jurul așa numitului „mit al interesului propriu”, considerau că respectul față de legi este motivat de teama de sancțiune și de câștigurile sau pierderile personale. În ceea ce privește hotărârile instanțelor, de exemplu, s-a considerat că oamenii sunt nemulțumiți de deciziile nefavorabile, de costurile ridicate sau de durata prea mare a proceselor.

O serie de cercetări interdisciplinare recente au pus însă în evidență un set diferit de motivații, care se îndepărtează de explicația tradițională. După aceste studii, respectul față de legi este puternic influențat de *sentimentul moral*, de ceea ce *este perceput ca drept și legitim* într-o anumită situație. „Oamenii – observa Tyler – se întreabă dacă autoritățile sunt legitime și dacă trebuie să li te supui, iar aceste aprecieri legate de legitimitate influențează mai puternic comportamentul cetățenilor decât probabilitatea de a fi pedepsit dacă încalci legile.”¹⁰

Odată cu evidențierea acestui temei motivațional diferit, s-a repus în discuție și *eficiența strategiilor de suprapenalizare, fundamentate de perspectiva tradițională a respectului legii din teama de sancțiuni la care te expui în caz de*

neobservare. În acest sens, cercetările socio-juridice și criminologice au evidențiat că o creștere a severității pedepselor – reintroducerea pedepsei cu moartea sau a detenției pe viață – are o influență neglijabilă supra comportamentului infracțional și nu constituie un mijloc eficient de control și stopare a criminalității. De exemplu, un studiu realizat în SUA¹¹ a evidențiat că strategiile de suprapenalizare și aplicare a pedepsei cu moartea nu contribuie la reducerea ratei infracționalității. Dimpotrivă, datele statistice arată că rata criminalității, (măsurată la 100.000 de cetățeni) în statele în care se aplică pedeapsa cu moartea, este mai ridicată decât media națională, și mult mai ridicată față de statele în care pedeapsa cu moartea se pronunță doar în mod excepțional sau este interzisă.

O a doua dimensiune care influențează respectul față de legi și deciziile instanțelor, identificată de Tyler, este „obiectivitatea procedurilor folosite de instanțe în rezolvarea conflictelor.”¹² Procedurile lipsite de obiectivitate generează neîncredere în sistemul juridic în ansamblul său, conducând la slăbirea respectului față de legi. În studiul amintit, sociologul american identifica patru factori care influențează aprecierea asupra obiectivității procedurilor folosite de instanțe în soluționarea conflictelor: *primul* ar fi posibilitatea de a-ți susține cazul în instanță; *al doilea* se referă la demnitatea și respectul acordate persoanei în instanță; *al treilea* la imparțialitatea, onestitatea și principialitatea de care dau dovadă autoritățile judiciare în deciziile pe care le adoptă; *al patrulea* factor se referă la atitudinea de bunăvoință și grijă de care dau dovadă autoritățile judiciare implicate în soluționarea conflictului.¹³

Studiul lui Tyler a pus, de asemenea, în evidență corelația dintre cele două dimensiuni implicate în respectul față de legi, respectiv între *obiectivitatea procedurilor* și *legitimitatea autorităților publice*. „Oamenii sunt înclinați să privească autoritățile ca legitime dacă respectivele autorități își exercită puterea în modalități obiective, neutre. În același timp, acțiunile autorităților care sunt deja percepute ca

PLURALISM NORMATIV ȘI ALTERNATIVE SOCIO-JURIDICE

legitime vor fi, mai probabil, apreciate ca obiective.¹⁴

Pluralism și internormativitate

În strânsă legătură cu atitudinea și respectul acordate normei juridice, cercetarea socio-juridică și-a îndreptat atenția și spre termenul complementar al relației, respectiv spre analiza tipurilor de reguli și norme cu vocație juridică ce orientează comportamentul indivizilor în societate.

Perspectiva sociologică asupra dreptului și-a integrat, încă de la începuturile sale, ca un adevăr axiomatic, pluralismul normativ. O constantă a studiilor de sociologie juridică și a dreptului a fost sublinierea varietății normelor și valorilor care structurează comportamentul indivizilor și grupurilor sociale. În opoziție cu punctul de vedere sociologic, dreptul modern integrează ca supozitie constitutivă postulatul singularității și al unicității sale într-un anumit timp și pe un anumit teritoriu. Într-un anumit interval temporal și pe un anumit teritoriu (de regulă, cel național) doar normele juridice elaborate sau recunoscute de stat sunt acelea în funcție de care se apreciază și, la nevoie, se sancționează punitiv, comportamentul indivizilor. Structura tradițională a normei juridice sprijină poziția dreptului modern de „etalon unic” al comportamentului. Generalitatea normei de drept modern impune, în mod deliberat, neglijarea aspectelor contingente, a varietății și pluralismului socio-cultural. Postulatul generalității este edificator: *norma trebuie să precedă cazul*, ca o precondiție logic-rațională a posibilității sale de a reglementa conduita unor agenți sociali foarte diferiți. Modernitatea juridică europeană a atașat postulativului generalității normei juridice și pe cel al imperativității. Norma de drept, elaborată sau recunoscută de stat, nu numai că face abstracție de ceea ce se întâmplă în viața indivizilor și a grupurilor sociale, dar este singura care indică, în mod imperativ, și sub amenințarea forței coercitive a statului, *cum (care) trebuie să fie comportamentul actorilor sociali*. Ca o consecință a generalității și imperativității, dreptul

modern nu admite „devianța”. Orice îndepărtare de la litera și spiritul său este calificată drept *fenomen anomic* (E. Durkheim), sancționat printr-un sistem de pedepse, represive pus în mișcare de forța de coerciție a statului. *Coercibilitatea* este apreciată de unii autori chiar trăsătura distinctivă a normativității juridice tradiționale.

Având un pronunțat caracter normativ, dreptul modern a dezvoltat standarde unice, abstracte și inflexibile destinate să structureze comportamentul agenților sociali și să reglementeze viața unor indivizi și grupuri, nu de puține ori foarte diferite ca tradiție, cultură și consuetudine juridică. În virtutea apartenenței indivizilor la un anumit stat, dreptul elaborat sau recunoscut de acesta, în unicitatea și singularitatea sa, este în exclusivitate abilitat să reglementeze conduita agenților sociali, să furnizeze standardele și criteriile de evaluare a acestor comportamente, să le sancționeze punitiv, dacă este cazul.

Dreptul și normele etatice nu sunt însă singurele la care se raportează indivizii și grupurile, și uneori nici cele mai importante. Din perspectiva *teoriei interactionist constructiviste*¹⁵, cel care prevalează în procesul socializării este mediul microsocial, familial, cultural și educațional. În contextul acestui mediu microsocial, tradițiile, obiceiurile și valorile morale, culturale, religioase etc. ale familiei, cercului de prieteni, vecini etc. sunt cele care contribuie decisiv la structurarea și actualizarea sistemului valorilor și normelor personale. La acest nivel, apartenența la o anumită subcultură, comunitate etnică, religioasă, lingvistică, la un anumit sex sau grup de vîrstă etc. devine criteriul esențial de selecție și interpretare a experiențelor. Valorile, normele, precum și dreptul societății globale au doar o relevanță mediată, indirectă. În multe situații, tocmai pentru că este un drept general și abstract, care nu reglementează și nu admite pluralismul, fie că rămîne indiferent pentru subculturi, fiind eventual respectat doar formal, fie este perceput ca advers, ca promovând „regulile altora”. Nu de puține ori, tocmai datorită acestei inflexibilități constitutive,

chiar dreptul poate fi la originea unor încălcări, generate de conflictul dintre normele subculturii și cele etatice.

Numeroase studii și cercetări socio-juridice recente au pus în evidență existența unei noi tendințe, manifeste, în special ca urmare a proceselor de globalizare și integrare regională. Această tendință s-ar caracteriza după Boaventura de Sousa Santos¹⁶ *prin pluralism și pragmatism*. Apreciat, prin tradiție, ca fiind specific doar perspectivei sociologice asupra dreptului, pluralismul semnifică, în primul rând, sancționarea juridică a varietății și a diferențelor. El presupune „existența simultană, în cadrul aceleiași ordini juridice, a unor reguli de drept diferite care se aplică unor situații identice sau coexistența unei pluralități de ordini juridice distincte care stabilesc sau nu între ele raporturi juridice.”¹⁷

Favorizând întâlnirea grupurilor, comunităților și tradițiilor culturale variate, diferite, fenomenele de integrare regională și de globalizare transformă analiza sociologică și antropologică în surse directe ale dreptului.

Studiile sociologice asupra grupurilor și comunităților devin o modalitate flexibilă de integrare a pluralismului, varietății și diferențelor. Nu are loc o substituție. Este vorba, mai degrabă, de o repunere în drepturi a rolului tradiției juridice și a jurisprudenței, ca expresii ale vieții juridice efective a comunității. Principala consecință a acestei stări de fapt este, după unii cercetători, reîntoarcerea dreptului la *pragmatism*, reinsertia sa în timp și re-integrarea dimensiunii sociale – a vieții grupului și comunității – în procesul elaborării și gestiunii normei juridice. Prin sancționarea *pluralismului și a flexibilității*, acest drept se desparte de tradiția modernă. Ia naștere un nou tip de drept, *postmodern*, ale cărui supoziii constitutive sunt pluralismul și flexibilitatea. Valorizarea jurisprudenței, a tradiției juridice a grupurilor și comunităților face parte integrantă din fundamentele constitutive ale dreptului postmodern.

Realitatea juridică rezultată din interferența diferitor rețele juridice – consuetudinare, de drept etatic, de drept

comunitar, de drept internațional al drepturilor omului etc. – este caracterizată de sociologi și juriști ca „*interlegalitate sau porozitate juridică*”.¹⁸

Gestiunea pluralismului și a complexității astfel rezultate nu mai este, de asemenea, posibilă în cadrul și cu metodele dreptului modern. Și asta din cel puțin două motive. Pe de-o parte, re-sanționarea tradiției juridice conduce la *localism* (opus caracterului general al dreptului modern). Pe de altă parte, integrarea presupune un proces de *internaționalizare*, reflectat, între altele, în prioritatea normelor dreptului internațional al drepturilor omului și ale dreptului comunitar. Dreptul capabil să compatibilizeze pluralismul juridic și să concilieze aceste două tendințe, aparent opuse, se sprijină pe o normativitate de tip jurisprudențial și cutumiar născută din *respectul și sancționarea unor valori și tradiții constituționale comune*, acumulate în procesul dezvoltării democratice. El este reprezentat de Dreptul cutumiar al *drepturilor omului*, care ar permite, după unii autori, „realizarea unui pluralism juridic ordonat, fără a-l reduce la unitate, sau la o ordine unică ce tinde spre totalitarism.”¹⁹ Drepturile omului apar astfel ca „o *practică rațională*”²⁰ adaptată exigentelor pluralismului. Spre deosebire de rigorismul normativ tradițional, această practică rațională devine activă și se exprimă printr-un *sistem de principii de interpretare a dreptului*, pe de-o parte, iar pe de alta, prin intermediul unor *politici sociale* menite să asigure exercițiul și protecția efective ale drepturilor omului, a valorilor și tradițiilor exprimate de ele. De exemplu, Curtea de Justiție a Comunității Europene a elaborat, pornind de la tratatele constitutive, de la tradiția constituțională a statelor membre, de la valorile recunoscute de Convenția Europeană a Drepturilor Omului, precum și de la practica proprie, adevărate principii și standarde de interpretare a Dreptului european. Delmas-Marty identifică patru principii fundamentale și standarde de interpretare a Dreptului european: a) *principiul legalității*, care presupune accesul liber la lege, precizie și previzibilitate; b) *principiul legitimității* (protecția

persoanei, a drepturilor și libertăților sale, imparțialitatea autorităților, utilitatea și interesul public); c) *principiul necesității* (caracterul oportun și absolut necesar al măsurilor restrictive); d) *respectul spiritului democratic* (preeminența dreptului, legalitate și garanții judiciare efective, tolerantă, respectul minorităților).²¹ Prin intermediul acestor standarde și principii – născute din tradiții și valori comune – decizia juridică la nivel european este produsul „unei coaliții de culturi juridice, care se întâlnesc la nivelul unei instanțe pregătite să le pună în valoare.”²²

Politicile sociale, în calitate de câmp structurat și orientat, între altele, de practica unor valori și principii juridice, reprezintă o alternativă de tratare și sancționare a pluralismului. De exemplu, în materia dreptului la identitate al minorităților naționale, în virtutea unor tradiții constituționale proprii,²³ a unor obligații internaționale, asumate prin tratate, statele se obligă nu numai la măsuri legislative menite să potezeze acest drept, dar și la promovarea unor politici sociale corespunzătoare în domeniul dezvoltării, educației, culturii, al asigurării autonomiei locale etc.

Rețelele angajamentului civic și controlul infraționalității

Într-un cunoscut eseu „Bowling Alone, Revisited”²⁴ Robert D. Putnam observa că performanța instituțiilor sociale este puternic influențată de normele și rețelele informale ale angajamentului civic. În domeniul educației, notează Putnam, cercetările, au descoperit că școlile cu rezultate bune nu sunt deosebite de altele numai prin structura planurilor de învățământ sau calitatea profesorilor, ci în primul rând, prin integrarea și sprijinirea lor de către familii și comunități. Aceeași observație este valabilă și în ceea ce privește controlul infraționalității și al consumului de droguri, care este mai eficace ori de câte ori intervin normele și rețelele informale ale comunității. „Controlul social informal se dovedește a fi mult mai eficace în reducerea infraționalității și violenței decât normele legale formale.”²⁵

O altă cercetare, realizată de Anne Case și Lawrence Katz descrie, în termenii „efectului vecinătății”,²⁶ rolul rețelelor informale ale angajamentului civic. Menționând sub control variabilele relevante pentru comportamentul individual – rasă, sex, educație, structură familială, implicarea în viața religioasă etc., cercetarea realizată de Case și Katz a ajuns la concluzia că pentru tinerii ai căror vecini frecventează biserica probabilitatea de a avea o slujbă este mai mare, mai mică de a consuma droguri, și mult mai mică de a fi implicați în activități infracționale. „Cu alte cuvinte, frecventarea bisericii – cea mai obișnuită formă de angajament civic din SUA – are efecte importante, în sensul că influențează comportamentul și opțiunile celor din jur, chiar dacă aceștia nu sunt ei înșiși implicați în viața unei confesiuni religioase.”²⁷

Cercetări din domeniul epidemiologiei și psihoneuroimunologiei au pus, de asemenea, în evidență rolul relațiilor și legăturilor sociale în menținerea sănătății psihice și fizice a persoanei. În condițiile unui standard economic suficient și ale controlului factorilor de risc de îmbolnăvire – fizică și psihică – persoanele lipsite de interacțiuni și legături sociale prezintă rate semnificativ mai ridicate de îmbolnăvire.

Șansa reabilitării și reinsertiei comunitare. Justiția restitutivă

Justiția restitutivă, dezvoltată ca alternativă la sistemul retributiv tradițional, pleacă de la premisa că toate părțile ar trebui implicate în răspunsul la infracțiune, respectiv, *victima, infractorul, pre-cum și comunitatea*. Răspunderea penală se întemeiază pe înțelegerea de către infractor a răului produs prin fapta sa ilicită, acceptarea răspunderii și repararea pagubei produse. Acest sistem încurajează implicarea directă a victimei și infractorului în rezolvarea conflictului, prin dialog și negociere, în prezența și cu asistența unei a treia părți, neutre – numită negociator sau mediator. Actorii principali în acest proces

sunt victima și infractorul, iar mediatorul este în poziția de facilitator al procesului ce vizează restabilirea echilibrului perturbat prin comiterea infracțiunii. În general, programele care se fundamentează pe o astfel de filosofie penală reglementează dreptul victimei de a refuza să participe la o astfel de procedură de mediere.

Justiția reformativă se sprijină pe supoziții diferite, opuse, asupra cauzelor infracționalității, răspunderii penale, prevenirii comiterii de noi fapte ilicite. După J. Klaus (J. Klaus, 1998, p.38)²⁸, acestea ar fi conform tabelului nr. 1.

Ideea de a integra comunitatea, și în special victima, în cadrul justiției penale aparține Consiliului Europei. În 1979, Consiliul Europei aprecia că problemele infractorilor nu pot fi rezolvate în mod adecvat doar de către serviciile juridice de supraveghere (*probation*), ci mai degrabă de serviciile generale de asistență socială și propunea înființarea „*Consiliilor de Reabilitare*”. Aceste consilii reprezentau o structură pentru integrarea treptată a activității de supraveghere (*probation*) în cadrul mai larg al serviciilor comunitare, permițându-le atât să beneficieze de resurse supli-

mentare cât și, în primul rând, să fie mai eficiente în raport cu obiectivul lor, respectiv reintegrarea socială a infractorilor. Se considera că acest obiectiv se poate îndeplini pe deplin doar atunci când infractorul nu este izolat și privat de posibilitatea de a folosi serviciile comunitare furnizate întregii comunități.

Paradigma dreptății reformative își are, de asemenea, originea în mișcarea pentru drepturile victimei, precum și în experimentele realizate în ultimii 30 de ani, centrate pe confruntarea victimei cu infractorul, reconciliere, mediere, și sancțiuni reparatorii²⁹. Din acest motiv termenul de *justiție reformativă* este uneori folosit alternativ cu cel de mediere victimă-infractor, justiție relațională sau de echilibru etc.

Noua paradigmă a contribuit și la re-construcția supravegherii (*probation*). *Supravegherea reformativă* (restorative *probation*) a devenit un nou mod de a practica sancțiunile alternative, bazat pe integrarea activității comunitare și a voluntarilor. Această nouă filosofie penală a reprezentat baza unei largi integrări a comunității și a constituit, în același timp, fundamentul

Tabelul nr. 1

<i>Supozițiile paradigmei tradiționale, represive</i>	<i>Supozițiile paradigmei reformative</i>
Infracțiunea este un act îndreptat împotriva statului, o încălcare a legii, a unui ideal abstract.	Infracțiunea este un act împotriva altei persoane sau a comunității.
Pedeapsa este eficientă dacă: a) amenințarea cu pedeapsa previne infracțiunea. b) pedeapsa schimbă comportamentul.	Producerea deliberată a suferinței nu contribuie la armonia vieții comunitare
Sistemul justiției penale controlează infracțiunea.	Controlul infracționalității se realizează, în primul rând, prin intermediul sistemului socio-economic.
Răspunderea este identică cu suferința.	Răspunderea înseamnă asumarea faptei comise și reparația pagubei produse.
Rolul victimei este periferic.	Victima este actorul central al justiției penale.
Infractorul este caracterizat prin pagubele produse.	Infractorul este caracterizat prin capacitatea de reparație.
Infracțiunea este un act individual care dă naștere unei răspunderi persoanele.	Răspunderea penală are atât o dimensiune individuală cât și una socială.

înțelegerii potențialului sancțiunilor non-privative de libertate. Perspectiva restitutivă asupra sancțiunii penale este prezentă la nivelul reglementărilor ONU cu privire la tratamentul socio-juridic al infracționalității în general, al celei juvenile în special. Cel de al X-lea Congres al Națiunilor Unite asupra Prevenirii Infracționalității și Tratatului aplicat Infracților (Viena, 10-17 Aprilie 2000) a reiterat în art. 28 al Declarației finale *necesitatea dezvoltării politicilor justiției restitutive, a programelor care respectă drepturile, nevoile și interesele victimei, infractorului, ale comunității, precum și ale tuturor părților implicate.*⁴⁰

În sistem regional există, de asemenea, preocupări active de integrare și adaptare a principiilor justiției restitutive. De exemplu, *Regulile Europene cu privire la Măsurile și Sancțiunile Comunitare* reglementează cadrul juridic general, principiile aplicării sancțiunilor și măsurilor comunitare, direcțiile prioritare ale cercetării în acest domeniu, precum și standardele instituționale și de personal ale organizațiilor implicate în implementarea lor.

Sistemul penal românesc se află în plin proces de restructurare ca urmare a proceselor reformei și tranziției, a obligațiilor internaționale asumate de România. Una dintre obligațiile esențiale, prevăzută,

de altfel, și în Constituția din 1991, se referă la adaptarea legislației naționale la convențiile și pactele privitoare la Drepturile Omului. În acest sens, art. 20(2) din Constituția României prevede expres: *dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările internaționale.* Nu putem să nu observăm însă că ritmul este foarte lent. Modificarea și completarea Codului penal și de Procedură penală în vederea integrării cerințelor justiției restitutive, a introducerii măsurilor și sancțiunilor comunitare este doar în stadiu de proiect. Recent, prin ordonanța nr. 92 din 29 august 2000 a Guvernului României, a fost reglementată activitatea celor unsprezece servicii de probation, care funcționau în acel moment ca inițiativă privată. *Serviciile de reintegrare socială a infractorilor și de supraveghere a executării sancțiunilor neprivative de libertate*, vor funcționa ca organisme specializate sub autoritatea Ministerului Justiției. Scopul și misiunea acestor servicii este *reintegrarea socială a persoanelor care au săvârșit infracțiuni, menținute în stare de libertate și a supravegherii executării obligațiilor stabilite de instanța de judecată în sarcina acestora.*

Bibliografie și note

1. Bellah, R. (1998), Community Properly Understood în A. Etzioni (ed.) (1998) **The Essential Communitarian Reader** Rowman and Littlefield, New York, p.18.
2. Această secțiune este reprodusă după studiul nostru „Societatea civilă: opinii, puncte de vedere, perspective” publicat în **Sociologie Românească**, Nr.2, 1999.
3. Sacks, Rabbi J. (1997), „Rebuilding Civil Society: A Biblical Perspective” în **The Responsive Community. Rights and Responsibilities**, Vol.7, Nr.1, p. 11.
4. *ibidem*, p.14.
5. *ibidem*, p. 15.
6. *ibidem*.p. 16.
7. *ibidem*.p. 16.
8. *ibidem*.p. 17.
9. Tyler, T.R. (1998), „Beyond Self-Interest: Why People Obey Laws and Accept Judicial Decisions” în **The Responsive Community. Rights and Responsibilities**, Vol.8, Issue 4, p. 44.
10. *ibidem* p. 45.
11. Bailey, W., Peterson, R. (1994), „Murder,

- Capital Punishment and Deterrence: a Review of the Evidence and an Examination of Police Killings", *Journal of Social Issues* No. 53, p. 71.
12. Tyler, R.T. *lucr.cit.* p.47.
 13. *lucr.cit.* p. 50.
 14. *ibidem*.
 15. Balahur, D. (1997), **Sfârșitul Civilizației Turnului Babel. Creativitate. Personalitate. Dezvoltare**, Iași, Ed. Performanța a Institutului Național de Inventică.
 16. Boaventura de Sousa Santos, „Droit: une carte de la lecture déformée. Pour une conception postmoderne du droit”, *Droit et Société*, no.10, 1988, p. 363.
 17. Arnaud, A.J. (1991), **Pour une pensée juridique européenne** PUF, Paris, p. 203.
 18. Boaventura de Sousa Santos (1995), **Toward a New Common Sense. Law, Science and Politics in the Paradigmatic Transition**, Routledge, London, p. 98.
 19. F.Ost și M.Van de Kerchove (1988), **Le système juridique entre ordre et désordre** Paris, PUF, p. 135.
 20. Mireille Delmas-Marty (1989), **Raisonnement la raison d'Etat. Vers une Europe des droits de l'homme**, Paris, PUF, p. 296.
 21. M.Delmas-Marty, *lucr.cit.* p. 471
 22. A.J.Arnaud, *lucr. cit.* 240.
 23. **Declarațiile Drepturilor Omului**, din sec.XVIII și XIX, au stat la baza elaborării constituțiilor statelor europene.
 24. Robert D. Putnam (1995), „Bowling Alone, Revisited”, in **The Responsive Community. Rights and Responsibilities**, Vol.5, Issue 2, pp. 18-33.
 25. *ibidem*, p. 18-19.
 26. A. Case; L. Katz (1998), „Crime Control” in *International Social Science Journal*, no. 236.
 27. *ibidem*, p. 67.
 28. Klaus, J.F. (1998), „Handbook on Probation Services. Guidelines for Probationers and Managers”, **UN Publications**, No.60, Rome, London.
 29. Unul dintre primele experimente de acest tip a avut loc în Canada în 1974. El a fost promovat de Waterloo Region Probation Department și de Minnonite Central Committee.
 30. Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders: Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty First Century, (Vienna 10-17 April 2000; A/ CONF. 187/4/Rev. 3).